

4. В. Золоторев. Неиссякающий источник власти // Профиль Украина. — 2004. — № 2. — С. 30—31.
5. Малий І. Й. Теорія розподілу суспільного продукту: Монографія. — К.: КНЕУ, 2000. — 248 с.
6. Тарасова С. В. Экономическая теория благосостояния: Учеб. пособие для вузов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 239 с.
7. Сапир Ж. Новые подходы теории индивидуальных предпочтений и ее следствия // Экономический журнал. ВШЭ. — 2005. — Т. 9. — № 3. — С. 325—360.
8. Стігліц Дж. Економіка державного сектора / Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. — К.: Основи, 1998. — 854 с.
9. Buchanan J. Economy In Deficit. <http://econlib.org/Buchanan/EconomyInDeficit>.

Стаття надійшла до редакції 10.04.06

УДК 330.356

О. М. Коваленко, аспірантка кафедри політичної економії
обліково-економічних факультетів,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

«ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ» ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ

Розглянуто інтелектуальний капітал з методологічних позицій як наукову економічну категорію, розкрито зміст інтелектуального капіталу як нової філософської та соціально-економічної категорії. Висвітлено синтез понять «капітал» та «інтелект», які формують у сукупності економічну категорію «інтелектуальний капітал». Досліджено генезис виникнення категорії «інтелектуальний капітал», яка є наслідком об'єктивних змін, пов'язаних із соціалізацією та інформатизацією людської спільноти.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інтелект, капітал, знання, інтелектуальний капітал, інтелектуальний продукт, інтелектуальна власність, постіндустріальна економіка.

Сучасні загальносвітові тенденції економічної динаміки змушують визначати стратегічний шлях розвитку України, орієнтуючись на постіндустріальну трансформацію. Однак вступ нашої країни в постіндустріальну добу неможливий на основі використання традиційної техніки, застарілих технологій, вчорашніх

методів організації і управління, перевірки кваліфікації працівників, що були сформовані в період індустріального розвитку.

Інтелектуалізація, швидкі темпи модернізації технологій та методів виробництва, посилення нецінової конкуренції висуває на перший план інтелект, здібності, знання, талант і професіоналізм працівника, технічні, технологічні й організаційні інновації, тобто характеристики, що входять у поняття «інтелектуальний капітал». Отже, виникнення інтелектуального капіталу — це закономірний результат розвитку науки і технології, глибокого проникнення їх у процес виробництва, піднесення ролі і значення науки, людського розуму, інформації і знань у розвитку економіки та суспільства в цілому.

В цьому контексті, на нашу думку, доцільним є дослідження інтелектуального капіталу як нової економічної категорії, розкриття її економічного змісту та сутнісних характеристик.

Концепція інтелектуального капіталу як основа окремого теоретичного напрямку сформувалася завдяки працям Е. Брукінга, Л. Едвісона, Т. Стюарта, Р. Уотермена. В дослідженнях Дж. К. Гелбрейта, П. Ньюберта, О. Тоффлера, А. Турена інтелектуальний ресурс-капітал розглядається як основа формування так званих соціально-класових спільнот у різних суспільствах. На постсоціалістичному просторі різні аспекти проблематики інтелектуального капіталу у своїх роботах розглядали В. Л. Іноземцев, О. Грішнова, М. Критський, С. Шимшилов.

Інтелектуальний капітал з методологічних позицій як наукова економічна категорія почав досліджуватися з 90-х років ХХ століття. На фоні стрімкого становлення нової, «інтелектуальної», чи як її ще називають, «інформаційної», економіки, вчені опинилися перед необхідністю вироблення загального визначення даного терміна, адже новизна проблеми, її недостатня розробленість зумовлюють неоднозначність і суперечливість думок дослідників при формулюванні визначення, обґрунтуванні сутності і структури інтелектуального капіталу. У зв'язку з цим важливим є дослідження змісту інтелектуального капіталу як нової філософської та соціально-економічної категорії.

З позиції філософської категорії, інтелектуальний капітал розглядається як здатність до мислення, пізнання, особливо до його вищих теоретичних рівнів, що властиво інтелекту. Стосовно ж до капіталу, у цьому разі, інтелектуальний капітал розглядається як накопичення наукових, теоретичних і практичних знань людства, суспільства про відповідні дії, процеси, проблеми, вирішення. Це категоріальна структура мислення, яка фор-

мується на базі суспільного пізнання в процесі удосконалення, пошуку нового на підставі універсальних форм мислення й пізнання. Інтелектуальний капітал можна розглядати і як систему знань, яка базується на системному характері людського мислення, аби оперувати цими знаннями діалектично, тобто як взаємопов'язаними, рухливими, суперечливими, такими, що переходять одні в інші або узагальнюються, викристалізуються, стверджуються.

У цьому процесі людина, яка удосконалює, узагальнює, є винахідником, а людина, яка шукає нові рішення, розв'язує завдання — розглядається як носій ідеї, розробник інтелектуального продукту.

Як економічна категорія «інтелектуальний капітал» являє собою синтез понять «капітал» та «інтелект». Розглянемо ці два поняття докладніше.

Капітал (нім. *kapital*, франц. *capital*, спочатку — головне майно, головна сума, від лат. *capitalis* — головний) — це авансована вартість, що в процесі свого руху приносить додаткову вартість, тобто «самозростаюча» вартість. За своїм соціально-економічним змістом капітал не є майном. Вчення про додаткову вартість — основа економічної теорії К. Маркса.

Якщо розглядати капітал з позиції речових факторів виробництва, тобто як сукупність засобів виробництва, які принесуть дохід їхньому власникові, то, наприклад, А. Сміт розглядав капітал як запас, що використовується для господарських потреб і приносить дохід; Д. Рікардо — як ту частину багатства, що зайнята у виробництві і необхідна для приведення в дію праці; Дж. С. Міль — як попередньо накопичений запас продуктів минулої праці; А. Маршалл — як сукупність речей, без яких виробництво не могло б здійснюватися з рівною ефективністю, але які не є безплатними дарами природи [1].

Еволюція категорії капіталу досить тривала. Із розвитком економічної науки ця категорія набувала нових ознак і наприкінці ХХ століття капітал стали пов'язувати не тільки з грошима й засобами експлуатації, але і з певними спроможностями людини. Якщо розглядати капітал як певне вкладення, що дає змогу отримувати дохід, то до нього треба віднести і вкладення у робочу силу (Г. Беккер, Дж. Мінсер). Цей підхід має назву «концепція людського капіталу». З позиції П. Самуельсона, капітал складається з таких факторів виробництва: 1) природні ресурси; 2) ресурси людської праці; 3) капітальні блага, вироблені самою економічною системою [9, с. 203].

Українські науковці Г. Н. Климко та В. П. Нестеренко зазначають, що капітал як такий може існувати лише за певних соціально-економічних умов, до яких вони відносять:

- 1) високорозвинене товарне виробництво і обіг;
- 2) наявність такої мотивації діяльності виробника, як особисте збагачення;

- 3) зосередження у частини господарчих агентів значної частки засобів виробництва, тобто певний ступінь концентрації виробництва і капіталу;

- 4) відсутність власних засобів виробництва у частини господарчих агентів, що змушує їх найматися.

Якщо розглядати капітал з точки зору підприємства, — це сума вартісної оцінки майна та коштів підприємця, які він може використовувати на господарські потреби. З цієї точки зору принциповим моментом є співвідношення між власним і чужим капіталом. Тільки вкладення капіталу у господарську діяльність, його інвестування, створює прибуток.

Капітал повинен постійно здійснювати кругообіг, що дає можливість підприємцю отримувати прибуток. Стосовно фінансових ресурсів, капітал — це їх частина. А фінансові ресурси, які використовуються на розвиток виробничо-торгового процесу, є капітал у його грошовій формі. По закінченні відповідного терміну весь вкладений у виробництво капітал перетворюється на накопичену (капіталізовану) додаткову вартість. Додаткова вартість виступає як фонд, за рахунок якого здійснюється поширене відтворення.

Отже, загальні властивості капіталу, можна звести до таких узагальнень:

- 1) капітал виступає як економічна категорія і за своїм соціально-економічним змістом не є майном;

- 2) капітал має вартісну оцінку і є «самозростаючою» вартістю;

- 3) капітал існує лише за певних соціально-економічних умов, властивих ринковому середовищу;

- 4) капітал розглядається як авансована вартість і після завершення кругообігу повертається з додатковим доходом;

- 5) капітал є частиною багатства (фінансових ресурсів) підприємця (сума вартісної оцінки майна та коштів) і може бути інновацією.

Безумовно, інтелектуальний капітал (від лат. *Intellectualis capitalis* — розумовий головний або головні пізнання) — це один з різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і одночасно відтворює характерні лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку і особливості.

Інша базова категорія — інтелект. Інтелект (від лат. *Intellectus* — розум, пізнання, розуміння) — розум, здатність мислити, проникливість, сукупність тих розумових функцій (порівняння, абстракції, утворення понять, суджень, узагальнення і т. д.), що перетворюють сприйняття в знання чи критично переглядають або аналізують уже наявні знання.

Досліджуючи проблеми визначення суті інтелекту, М. Холодна в загальному вигляді характеризує його як систему психічних механізмів, які зумовлюють можливість побудови «всередині» індивіда суб'єктивної картини навколишнього світу. Призначення інтелекту — створювати порядок з хаосу на засадах приведення індивідуальних потреб у відповідність з об'єктивними вимогами реальності [11].

Відомий дослідник з психології інтелекту В. Дружинін підкреслює так звану триєдність інтелекту: це — загальна здатність до пізнання і вирішення проблем, яка визначає успішність будь-якої діяльності; система всіх пізнавальних здатностей індивіда, тобто відчуття, сприйняття, пам'яті, уявлення, мислення й уяви; здатність до вирішення проблем. Поняття інтелекту як загальної розумової здатності застосовується для узагальнення поведінкових характеристик, пов'язаних з успішною адаптацією до нових життєвих умов [3].

І. Ладенко під інтелектом розуміє здатність успішно реагувати на будь-яку, особливо нову ситуацію шляхом належних коректувань поведінки, здатність розуміти ваємозв'язки між діями, що призводять до мети. Така здатність здобувається і розвивається індивідами в процесі навчання та самонавчання, а тому є змінюваною та динамічною [8].

Якщо донедавна інтелект асоціювався виключно з природною розумовою діяльністю людини, то сьогодні ми маємо виділення нової категорії — інтелекту штучного, суть якого у відтворенні машинами окремих інтелектуальний дій людини (сприйняття інформації, елементи міркування). Штучний інтелект використовують при побудові так званих інтелектуальних систем (експертних систем, баз знань), при розв'язанні задач орієнтування в просторі, розпізнавання обстановки, у складних системах переробки інформації.

Таким чином, термінологічно, інтелектуальний капітал — це капітал, створений людським і (чи) машинним інтелектом і представлений інтелектуальними ресурсами, які у процесі використання формують інтелектуальний продукт. Узагальнюючи сказане, можна виділити ряд принципових ознак, що дозволяють

розглядати інтелектуальний капітал в якості узагальнюючої економічної категорії [7, с. 168]:

1. Інтелектуальний капітал, як узагальнююча категорія, є сукупністю людського, машинного інтелекту й інтелектуального продукту.

2. До інтелектуального капіталу, як економічної категорії, відносяться тільки ті інтелектуальні ресурси підприємства, що здатні створювати нову вартість (приносити додатковий дохід).

3. Інтелектуальний капітал — це засіб створення нової вартості.

Отже, як економічна категорія інтелектуальний капітал розглядається з позиції авансованої інтелектуальної вартості, що в процесі свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості. Таке трактування інтелектуального капіталу може бути визначено як соціально-економічне. Інтелектуальний капітал набуває авансованої вартості в процесі господарської діяльності, тобто, коли він створюється і використовується самим підприємством чи реалізується іншим підприємством. В умовах господарської діяльності підприємство насамперед авансує кошти (інвестиції) для придбання (використання) необхідних факторів виробництва з метою створення інтелектуального продукту. Інтелектуальний продукт — це результати інтелектуальної, розумової, духовної та творчої діяльності, втілені у відкриттях, винаходах, патентах, наукових звітах і доповідях, проектах, раціоналізаторських пропозиціях. Капітал (або інвестиції) тут виступає як виробничий капітал, функцією якого є створення інтелектуального продукту і додаткової вартості.

Для одержання вартості і додаткової вартості у грошовій формі треба продати продукт капіталу. При цьому капітал набуває форми товарного капіталу, головною функцією якого є реалізація інтелектуального продукту і одержання додаткової вартості у грошовій формі. Таким чином, інтелектуальний продукт проходить три стадії капіталу — грошову, виробничу і товарну. Такий послідовний рух є кругообігом інтелектуального капіталу [1].

З означених позицій у чистому вигляді інтелектуальний капітал — це створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, об'єктивований та ідентифікований (відокремлений від підприємства), утримується підприємством (суб'єктом господарювання) з метою ймовірності одержання прибутку (додаткової вартості). Інтелектуальний капітал таким чином набуває форми інтелектуальної власності.

Інтелектуальна власність — це власність на результати інтелектуальної діяльності та продукти інтелектуальної творчої праці, які

щодо юридичних відносин є сукупністю об'єктів авторського винахідницького права, а також прав, пов'язаних різними видами промислової власності та захистом від недобросовісної конкуренції [4].

При використанні інтелектуального продукту, створеного безпосередньо на самому підприємстві, додаткова вартість складається з двох складових, а саме: з частини додаткової вартості, яка входить до складу інтелектуального капіталу, одержаного в чистому вигляді, і з решти додаткової вартості, яка отримана при реалізації продукції з використанням інтелектуального капіталу в чистому вигляді, тобто на умовах використання вже оновлених або удосконалених засобів і предметів праці, а також найманої робочої сили. Використання інтелектуальної власності в господарській діяльності з економіко-фінансових позицій є її комерціалізацією. Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт, придатний для виробництва і ринку, є найважливішим етапом у ланцюжку, що пов'язує науку і винахідника зі споживачем. При цьому потрібно враховувати домінуючі ринку, потреби споживача і мати досвід технологічного підприємництва [6, с. 35].

Таким чином, виникнення категорії інтелектуального капіталу є наслідком об'єктивних змін, пов'язаних із соціалізацією та інформатизацією людської спільноти. Аналіз визначення інтелектуального капіталу на категоріальному рівні дозволяє виділити знання людини у самостійний фактор виробництва, що є необхідною умовою становлення постіндустріальної економіки.

Розкриття економічного змісту поняття «інтелектуальний капітал» з позиції загальної економічної теорії про капітал, з врахуванням специфіки і особливостей інтелектуального капіталу дозволяє глибше усвідомити економіко-правову сутність інтелектуального капіталу та механізм його функціонування, що особливо важливо для формування нової стратегії економіки України, в якій має переважати інтелектуальна складова.

Література

1. *О. Бутнік-Сіверський*. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект // www.altavista.com.ua
2. *Врублевський В., Мороз О., Саєнко Ю.* Інтелектуальний капітал як головна продуктивна сила // www.altavista.com.ua
3. *Дружинин В. Н.* Психология общих способностей. — СПб., 2000. — 268 с.
4. Економічна енциклопедія: У 3-х томах / Відпов. ред. Гаврилишин. — К.: Академія, 2000. — Т. 1. — 998 с.

5. Зинов В., Сафарян К. Интеллектуальный капитал как базовая характеристика стоимости бизнеса // Интеллектуальна власність — 2001, № 5—6. — С. 23—25.

6. Зинов В. Проблемы комерціалізації результатів досліджень і розробок // Интеллектуальна власність. — 2000. — № 3. — С. 35—42.

7. Кендюхов О. Сутність і структура інтелектуального капіталу підприємства // Моделювання та інформаційні системи в економіці. — 2005. — Вип. 72. — С. 166—171.

8. Ладенко О. Общая теория интеллекта. — М., 2002. — 236 с.

9. Самуэльсон П. Экономика. — М.: МГП «АЛГОН» ВНИИСП, 1992. — Т. 2. — 452 с.

10. Стрижак О. О. Інтелектуальний капітал як категорія постіндустріального суспільства: основні підходи до визначення суті та змісту// Проблеми науки. — 2004. — № 3. — С. 28—35.

11. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. — Томск: Том. ун-т. — М.: Барс, 1997. — 354с.

Стаття надійшла до редакції 20.03.06

УДК 330.341.1(477)

І. А. Павленко, канд. екон. наук
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

РОЛЬ МАЛОГО ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

В статті проведено аналіз та оцінка стану інноваційної діяльності малих підприємств в Україні. Розглянуто етапи формування малого бізнесу в Україні. Наведено переваги малого бізнесу в інноваційній діяльності перед великими компаніями.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інноваційна діяльність, малий бізнес, мале підприємництво

В Україні реалізація плану впровадження інноваційної моделі економічного відтворення вимагає такої державної політики та організаційної структури інноваційного підприємництва, яка б забезпечувала ефективне функціонування всіх етапів інноваційного процесу та його суб'єктів, сприяла б інтенсивному генеруванню, впровадженню і поширенню в галузях економіки новачків як визначального фактора сучасної конкурентоспроможності вітчизняного виробництва. Вагомим структурним елементом ринкової економіки та інноваційного процесу є мале підприємництво. Малі підприємст-